

УДК 811.161.2'38:37.013.43

Н. М. Дяченко,

кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
dyachenkonatali@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6131-077X

В. В. Халін,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
d.phil.jour@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4967-1721

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ОБРАЗУ ЛЮДИНИ КУЛЬТУРИ У ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті представлений матеріал про вербалізацію образу людини культури та його аксіологічного потенціалу у творах для дітей В. Сухомлинського. Розвідка є міждисциплінарним дослідженням, у якому уточнений зміст поняття "образ людини культури"; проаналізовані назви осіб, означення до них, а також інші засоби (фразеологізми, синоніми, антоніми, порівняння, емоційно забарвлену лексику), що в комплексі репрезентують ціннісний аспект образу людини культури й сприяють формуванню моральних та етичних переконань, піднесенню рівня духовності маленьких читачів.

Ключові слова: образ людини культури, цінності, В. Сухомлинський, мовні засоби.

Постановка проблеми. Освіченість і виховання – одні з ключових елементів побудови успішного, здатного до саморегулювання й саморозвитку суспільства. Рівень освіченості й виховання представників будь-якого соціуму завжди виступає індикатором ефективності, гуманності та справедливості його устрою, який водночас дозволяє з високим відсотком імовірності спрогнозувати перспективи його розвитку, принаймні в осяжному майбутньому.

Прагматичність сучасного світу зумовила суттєві зміни на ринку освітніх послуг. Інколи, на жаль, не в кращий бік, адже сьогодні значна частина його споживачів на перше місце ставить сухі знання, залишаючи виховний бік поза межами освітнього процесу. Хоча педагоги не втомлюються наголошувати на небезпечності ситуації відокремлення в освітньому процесі знань від виховання, адже освічена, але невихована людина – суспільно небезпечна [1: 222]. Натомість, як показує практика, сучасні освітні заклади все більше зосереджуються на набутті знань і щодалі менше уваги приділяють вихованню духовності й культури. Саме тому актуальність проблеми все більше зростає. До того ж посилюється необхідність усунення низки протиріч, зокрема й соціально-педагогічних: між потребою суспільства у високодуховних, гуманних особистостях і загальним низьким рівнем духовності, зумовленим руйнуванням духовних і морально-етичних цінностей у реальному житті. Вихід із цієї ситуації вбачаємо у вихованні сучасної молоді в душі людини культури. Зауважимо, що сьогодні це не тільки і не тільки педагогічне, скільки нагальне загальносуспільне завдання: його розв'язання допоможе адекватно реагувати на ключові виклики сучасності й успішно їх долати, дозволить людству з упевненістю дивитися в майбутнє. Педагогічна наука може запропонувати дієвий алгоритм виховання гармонійної особистості нового часу, яка відповідатиме вимогам сьогодення. Однак масштаби окресленої проблеми вимагають використання в її дослідженні міждисциплінарного підходу. Адже найефективніших результатів можна досягти завдяки залученню знань із різних галузей, наразі – педагогіки, філософії, культурології, літературознавства, лінгвістики. Свою розвідку ми намагалися реалізувати саме з цих позицій.

Формуванню в дітей уявлення про образ людини культури (ОЛК) сприятиме звернення до постатей світової і вітчизняної освіти, науки і мистецтва, які самі є чи були виразниками цього образу. Наразі об'єктом нашого зацікавлення стала творчість одного з яскравих взірців людини культури, знаменитого вітчизняного педагога – В. О. Сухомлинського. А найвагомішими поштовхами до написання цієї статті стали роздуми авторів про сучасні виховні парадигми, актуальність міждисциплінарних досліджень, а також думка, котра прозвучала в приватній розмові з професором Львівського національного університету імені Івана Франка Ф. С. Бацевичем. На наше запитання про його бачення перспектив сучасного мовознавства серед іншого він відповів: "Вперед – до Гумбольдта!" Перефразовуючи цей вислів, одним із перспективних і прогресивних шляхів сучасної вітчизняної освіти, на наш погляд, є так само повернення до витоків. Тож вперед – до В. Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень із теми. Концепції виховання дітей і молоді як людини культури присвячено праці О. А. Базалука, Є. В. Бондаревської, Г. В. Дворцевої, В. А. Зебзєєвої, В. В. Князевої, В. В. Краєвського, А. С. Ушакова, А. В. Хуторського, Г. П. Шевченко та ін. Цій проблемі переважно в аспекті міжкультурної комунікації присвячено збірник наукових праць за матеріалами VII Міжнародної

науково-практичної конференції "Одухотворений образ Людини культури XXI століття: методологія, теорія і практика" (24 травня 2016 року, м. Київ). У статті Г. П. Шевченко йдеться про одухотворений образ людини культури XXI ст. та процес його виховання у вищій школі, зокрема автор зосереджується на впливові сучасного інформаційного простору на стан духовності в суспільстві, подає огляд літератури (колективні монографії за редакцією О. А. Базалука [1: 219], праці канадського ученого-культуролога П. Шафера [1: 221]), присвяченої питанню формування ідеального образу людини майбутнього.

Попри значну кількість досліджень, присвячених різноаспектному вивченню педагогічної спадщини В. Сухомлинського, дотепер відсутні праці, у яких було б висвітлено втілення в ній вербального аспекту ОЛК.

Мета статті – проаналізувати засоби вербалізації ОЛК у творах для дітей В. Сухомлинського, зокрема назви осіб, означення до них, а також фразеологізми, синоніми, антоніми, порівняння та інші, які в комплексі репрезентують ціннісний аспект образу людини культури й сприяють формуванню моральних та етичних переконань, піднесенню рівня духовності маленьких читачів.

Матеріалом для аналізу стали оповідання, казки і притчі, уміщені у двох виданнях: [2; 3].

Виклад основного матеріалу. Першим кроком у дослідженні порушеної проблеми є уточнення змісту поняття ОЛК, адже воно надзвичайно багатогранне й різнопланове. Більшість дослідників, які ним послуговуються, розуміють його по-різному, і досі не вироблено його загальноприйнятого визначення. Це можна пояснити насамперед його використанням у різних галузях знань (філософії, культурології, педагогіці), різними (син- чи діахронічним) підходами до його тлумачення та іншими чинниками, про які йтиметься нижче. Зокрема, до структури аналізованого поняття входять компоненти зі складною й різноплановою семантичною архітектонікою, яка до того ж еволюціонує разом із розвитком людства.

Поняття "культура" з'явилося в Давньому Римі і спочатку означало "оброблене", "вироблене", "штучне", на відміну від "природного", "дикого", і застосовувалось передусім для того, щоб вирізнити рослини, які вирощувала людина, від дикорослих. Натомість сам концепт, який нині ми нині визначаємо як "культура" і ядром семантики якого, на наш погляд, є компонент "творчість", суспільна свідомість виділила задовго до того, як у римлян з'явилося для цього спеціальне слово. Ще в доісторичні часи в наших предків зароджується розуміння того, що відрізняє людське від природного. Підтвердження цього маємо у вигляді зображень, позначок, орнаментів на стінах печер, предметах побуту, зброї. Людська свідомість уже від початку була "культурною", тобто в ній існувало розмежування культурного : натурального, яке на певному етапі культурного поступу спричинило появу цивілізації. Протягом історії зміст, який люди вкладали в це поняття поступово модифікувався. Якщо розглянути цей процес в узагальненому вигляді, то побачимо, що вже в епоху античності поняття набуває звичного для нас змісту "виховання", "освіта", а згодом і "моральність", "гуманізм", "творчість". Принагідно зауважимо, що саме моральні культурні норми найбільш поліваріантні, мінливі як у просторовому, так і в часовому сенсі. У різних народів, у представників різних релігій вони значно, а подекуди й кардинально відрізняються. Проте це жодним чином не може вплинути на визначення їх як представників регіональних типів культури.

Для західноєвропейської філософії характерним було протиставлення культури і природи, і цивілізації. І. Кант називав культурою лише те, що є гуманістичним за своєю сутністю й служить благу людей. Поза гуманізмом і духовністю немає істинної культури. Цивілізацію він називав "технічним типом культури", і, передбачаючи її бурхливий розвиток у майбутньому, мислитель сприймає це з тривогою, бо прогнозував відрив цивілізації від культури: остання розвивається значно повільніше від цивілізації. Така пагубна диспропорція несе із собою великі біди народам усього світу, адже цивілізація, позбавлена духовного виміру, породжує небезпеку технічного самознищення людства [4]. Так само й В. О. Сухомлинський усіяко обстоював і творчо розвивав ідеї виховання на засадах гуманізму.

На нашу думку, поняття "людина культури" можна розглядати як загальник, ідеальне сукупне уявлення про людину та і її місце у світі, яке є наслідком полікультурної взаємодії і не обтяжене жодними хронотопними обмеженнями. Людина культури – це насамперед позитивна, діяльнісна, мисляча, гармонійна особистість, яка має розвинену культурну складову, постійно прагне до саморозвитку й самовдосконалення, забезпечуючи тим самим і суспільний поступ.

Водночас важко не погодитися з тим, що це поняття має виразне соціокультурне підґрунтя й значною мірою коригується з огляду на тип соціуму та створену ним культуру, крізь призму якої його інтерпретують. З одного боку, саме культура є і ключовим компонентом, і корелятом цього поняття. Вона (культура) забезпечує його конкретне наповнення, тому що воно постійно змінюється на різних історичних етапах, розвивається й уточнюється. З іншого – культура є продуктом людської діяльності, який не може існувати поза людиною, як, зрештою, й остання не уявляє себе поза культурою. Адже і кожен людський індивід зокрема, і людство загалом перебувають у стані постійного розвитку.

Компоненти "образ", "образ людини" у структурі об'єкта наших зацікавлень передбачає перехід на новий, вищий рівень узагальнення. Уже від початку виникнення людських цивілізацій ми прагнули до

самоусвідомлення людської природи, намагаючись у різний спосіб пояснити її, починаючи від давніх міфологічних уявлень і завершуючи сучасними науковими антропоцентричними концепціями.

Для українців ОЛК – це насамперед ретранслятор вищих цінностей – загальнолюдських, європейських, християнських тощо. У сучасному суспільстві, особливо для молоді, поняття цінностей асоціюється переважно з цінностями матеріальними, з тим, що є тлінним і переважно несуттєвим з погляду вищих, духовних цінностей. Прикладом девальвації духовності є сприймання сучасною молоддю представників інтелігенції як дивакуватих істот, які замість дбати про хліб насущний витають у піднебессі високих ідей. Тому для педагогів і батьків, які є ключовими ланками у формуванні дитячої особистості, надважливим є проведення систематичної просвітницько-виховної роботи, спрямованої на збереження й підтримку загальнолюдських духовних цінностей, формування у свідомості молодого покоління ОЛК. Й одним із дієвих засобів є читання й аналіз (обговорення) творів для дітей виховного змісту.

Крім монографій і статей, перу В. О. Сухомлинського належить близько 1200 художніх творів для дітей. Його оповідання, казки й притчі написані простою і зрозумілою мовою. Це й не дивно, адже читацькою аудиторією цієї частини доробку автора є діти молодшого шкільного віку. Саме вони (наприклад, *син-школяр, першокласниця, третьокласник, другокласник, п'ятикласник* та інші), а також члени їхніх родин, друзі, однокласники, дошкільнята здебільшого є й героями творів. Навряд чи багато можна сказати про художній бік спадщини видатного педагога. Але, найімовірніше, автор і не ставив перед собою такого завдання. Натомість високий виховний потенціал його творів – беззаперечний. Книги В. О. Сухомлинського ніби розмовляють зі своїм читачем, діляться з ним найважливішим, сокровенним (з цього погляду вдалим прийомом є оповідь від першої особи, як хлопчика ("Причина, явище, наслідок"), так і дівчинки ("Найкрасивіше і найпотворніше")). Письменник у різний спосіб намагається утримувати увагу й зацікавити своїх "співрозмовників". Наприклад, за допомогою несподіваних розв'язок творів ("Дуб під вікном"), алегоричності зображуваних подій (особливо у випадках, коли дійовими особами виступають представники флори і фауни), метафоричності, частому використанню діалогів, невеликому обсягові творів і, безперечно, значному арсеналу мовних засобів вираження.

Філософські роздуми про сенс буття в оповіданнях і казках представлено в доступній для дитячого віку формі:

– *Бабуся, скажіть, для чого людина живе на світі?*

Бабуся всміхнулася і каже:

– *Щоб жити вічно. <...> Батьки живуть, щоб виховувати дітей. А діти потім народжують своїх дітей, щоб вічно жив людський рід.*

– *А для чого живе людський рід? – знову питаю я.*

– *Для щастя ("Чорнобривці").* І як нові квіти проростають з насіння тих, що відцвіли, і є кращими за своїх попередників, так і діти є нашим органічним продовженням, яке має стати досконалішим і щасливішим від батьків. Людина мислить перспективно, бо якби "бачила тільки те, що є, вона не була б Людиною. Людина бачить своє майбутнє" ("Віл і Садівник").

ОЛК та його аксіологічний потенціал вербалізуються різними способами. Одним із них є номінація людей. Це і персонажі, і просто згадані у творах назви. Усіх їх з огляду на семантику можна поділити на кілька груп:

- назви осіб узагальненої семантики: *людина, народ-співець, істота* (брехня);
- назви осіб за спорідненістю та свояцтвом: *батько, тато, мама, мати, матуся, син, синочок, дочка, дід, дідусь, бабуся, онуки, онучка;*
- назви осіб за віком і статтю: *дитина, Х(х)лопчик, дівчинка, дівчина, Ч(ч)оловік(и), жінки;*
- назви осіб за родом діяльності: *лісник, пастух, учитель, вчителька, (син -) школяр, першокласниця, третьокласник, другокласник, п'ятикласник, Майстер, Ремісник, Орач, куховарка, Садівник, шофер;*
- назви осіб за зовнішніми / внутрішніми характеристиками: *красуня, щасливий, мудрець, нещасні;*
- інші назви: *господар, сусіда, подорожні.*

Героями творів є звичайні люди зі своїми щоденними турботами, клопотами і радощами. Найчисельнішими групами є назви осіб за родом діяльності (15) і за спорідненістю та свояцтвом (13). Саме ці слова є осердям тематики творів, виразниками найважливіших, з погляду автора, сфер, де формується, а потім і реалізуватиме свій потенціал дитяча особистість.

З-поміж представлених лексем є синоніми: *мама, мати, матуся; батько, тато; син, синочок; дівчина, дівчинка; дід, дідусь*, а також антоніми: *Майстер – Ремісник*.

Крім апелятивів, на позначення осіб ужито й антропоніми: *Андрійко, Борис, Володя, Геник, Євген, Мишко (Михайлик), Олень, Павлик, Петро (Петрик), Толя, Федір (Федько), Юрко (Юрасик), Яринка, Сергійко, Галинка, Оля, Ліда, Марія (Марійка), Маринка, Наталочка, Ніна*. Усі вони є традиційними для українського іменника й ужитими переважно в пестливих формах, які характерні для номінації дітей. До

прикладу, коли йдеться про дівчинку використано форму *Марійка*, а коли про старшу людину (бабусю) – *Марія*; так само про хлопчика – *Федько*, а про дідуся – *Федір*. Деякі з імен ужито в кількох творах, наприклад: *Сергійко* ("Як Сергійко навчився жаліти", "Чому Сергійкові було соромно"), *Мишко* ("Про діда Федора і лопату", "Яблунька і літо", "Протоптали стежку"), *Федько* ("Як Федько робив уроки", "Про діда Федора і лопату"), *Юрко* ("Яблунька і літо", "Протоптали стежку"), *Ніна* ("Як Ніна не злякалась гусака", "Протоптали стежку"), *Марія* ("Невиховані й виховані", "Протоптали стежку") та ін.

Для увиразнення художніх образів, удокладнення сказаного, надання висловлюванню емоційності й образності В. О. Сухомлинський використовує до назв осіб слова-означення, які в різний спосіб характеризують героїв його творів. Тому щоб глибше розкрити їхній аксіологічний зміст, ми зібрали й проаналізували цю лексику. Виокремлено означення, що характеризують назви осіб за:

- віком: *семирічний, трирічний, чотирирічний, старий, старий-престарий, дорослий, молодий, маленький, син-школяр*;

- зовнішніми характеристиками: *красуня(-онучка), гарний, сліпий, хворий, спітнілий*;

- внутрішніми характеристиками: *задумливий, мовчазний, єдиний, любимий, дорогенький, бідний, слухняний, добрий, злий, безсердечний, байдужий, слабший, найслабший, сильний, мужній, вихований, несміливий ("сором'язливий"), невихований, недолугий, нещасний, нещасливий, щасливий (2), найщасливіший, розумніший (2), найрозумніший, одинокий, справжній, веселий, радісний (3), втомлений, зачарований їх (конвалій) красою*;

- за належністю: *материна, батькова, Петрикова, наш, сусідський*.

У цьому корпусі слів з морфологічного погляду кількісно переважають прикметники (44, форми ступенів порівняння рахували як окремі слова), є іменники (2) й дієприкметники (3) та 1 займенник. Різна інтенсивність вияву ознаки представлена в словоформах: *старий* і *старий-престарий*; *слабший* і *найслабший*; *розумніший* і *найрозумніший*; *щасливий* і *найщасливіший*. Серед цих слів, як і серед назв осіб, є синоніми (*веселий, радісний; нещасний, нещасливий; злий, безсердечний, байдужий*) й антоніми (*щасливий – нещасний, щасливий – нещасливий; добрий – злий; вихований – невихований*).

Також виділяємо слова із позитивною, негативною та нейтральною семантикою. До першої групи належать (20): *маленький, красуня(-онучка), гарний, єдиний, любимий, дорогенький, слухняний, добрий, сильний, мужній, вихований, несміливий ("сором'язливий"), щасливий, найщасливіший, розумніший, найрозумніший, справжній, веселий, радісний; зачарований їх (конвалій) красою*. До другої (15): *сліпий, хворий, спітнілий, бідний, злий, безсердечний, байдужий, слабший, найслабший, невихований, недолугий, нещасний, нещасливий, одинокий, втомлений*. До третьої (15): *семирічний, трирічний, чотирирічний, старий, старий-престарий, дорослий, молодий, син-школяр, задумливий, мовчазний, материна, батькова, Петрикова, наш, сусідський*. Зауважимо, що статистичні підрахунки в нашому дослідженні не є якимось абсолютим, адже проаналізовано лише незначну частину творів для дітей, натомість вони є виразниками загальних тенденцій: зі сторінок книг В. Сухомлинського ми спостерігаємо реальну, а не чорно-білу картину світу, де, крім основних тонів, є й напівтони. І дитина має навчитися розрізняти їх і робити правильний вибір у складних життєвих ситуаціях. Наприклад, кількісне співвідношення атрибутивів із позитивною : негативною : нейтральною семантикою відповідно 20 : 15 : 15.

Як уже було зауважено вище, важливим компонентом ОЛК для нашого народу є також християнські цінності. Про це наголошували ще видатні педагоги й діячі минулого: О. Духнович, М. Костомаров, М. Корф, І. Огієнко, С. Русова, К. Ушинський та ін. Але оскільки в Україні освіта має світський характер, на заняттях в освітніх закладах різних рівнів може йтися лише про культурологічний аспект їх використання, тобто коли вони маніфестують для нас універсальні моральні цінності західних культур і, що важливо, сьогодні прямо не ототожнюються з християнством як релігією.

Духовність – одна з найбільш значущих характеристик людини, до структури якої входять поняття "душа", внутрішнє "я", конструювання особистості. Формування духовності не можна розглядати у відриві від традицій народної педагогіки, християнської етики і моралі, яка протягом багатьох віків була й залишається основою духовних переконань і прагнень народу. Одухотвореність передбачає симбіоз раціонального і чуттєвого, інтерпретацію себе, довкілля і своєї взаємодії з ним із позицій вищих, духовних цінностей. Саме духовність часто розглядають як центральний складник образу людини культури [5: 340], його аксіологічний первень.

У світлі останніх подій (до прикладу, коли йдеться про надміру раннє й відверте сексуальне виховання маленьких українців, популяризацію одноставних стосунків тощо) не можна залишити поза увагою і той факт, що пропаганда інокультурних цінностей не повинна бути сліпим копіюванням і не повинна суперечити морально-етичним ідеалам свого народу. Треба берегти свою ментальність, пам'ятати про найкращі здобутки народної педагогіки, що аж ніяк не суперечать науковим принципам, про що зауважував ще А. Дістерверг, увіснени в педагогіку принцип культуровідповідності. Відродження й тяглість кращих традицій – ось запорука самоусвідомлення і самоідентифікації особистості, яка зростає як ЛК. Культивування емоційної пам'яті рідного народу створює фундамент, на якому кожен з упевненістю може будувати своє майбутнє. Бо, наприклад, ще В. фон Гумбольдт зауважував: "Людина,

взята сама по собі слабка і здатна лише на незначне через свою недовговічну силу. Їй потрібна висота, на яку вона могла б піднятися; ряд, до якого вона могла б примкнути. Цю перевагу вона, безумовно, отримує, чим більше вирощує в собі дух своєї нації, свого народу, свого часу" (цит. за: [6: 39]). Змога долучитися до духовності, мови, культури свого народу дає людині "крила", що підносять її над буденністю, дають свободу творчості, наповнюють сенсом її буття. Народна мудрість про те, що людина не повинна змарнувати своє життя й залишити по собі слід (дітей, дерево чи й будь-які добрі діла, а не просто наслідити) знайшла своє відображення в оповіданнях "Який слід повинна залишити людина на землі?", "Дуб під вікном", "Внучка старої вишні" та ін.

Ще з раннього віку дітям прищеплюються загальнолюдські цінності. І малюки, зростаючи у своєму маленькому родинному мікросвіті, всотують їх із молоком матері. Вони вірять у те, що добро обов'язково перемаже зло, а любов здолає усі перешкоди. Трохи згодом ця ідеальна картина світу зіштовхується з реаліями життя. І тут починають виникати конфлікти між очікуваннями й реальністю, між прагненням до ідеалів краси і добра та досить часто низьким рівнем духовності тих, із ким стикається дитина, що призводить до руйнування дитячої казково-міфологічної утопії й усвідомлення жорстокості й несправедливості світу. Діти опиняються перед складним вибором, бо за добро й справедливість теж можуть покарати. То чи варто бути добрим? Безперечно варто. Цьому й повинен навчати кожен, хто дотичний до формування дитячого світогляду. Базові цінності особистості закладаються саме в процесі виховання дитини й здобуття нею освіти, зокрема й у загальноосвітніх закладах. Усвідомлюючи це, автор зробив усе, щоб ключові істини народної педагогіки промовляли зі сторінок аналізованих творів: головне не слово – а діло ("Покинуте кошеня", "Сьома дочка"), любов до Батьківщини ("Вічна тополя", "Верба – мов дівчина золотокоса"), любов і повага до батьків, праці та багато інших, про які йтиметься нижче. Усі вони є тими обов'язковими складниками, що дозволять виховати справжню Людину. Тож з-поміж цінностей і чеснот, представлених у творах, виділяємо такі:

- гуманізм. Невелике оповідання з промовистою назвою "Бо я – людина", де в семантиці лексеми людина гуманізм актуалізується як мікротема "турбота (про ближнього)", не про кривого родича, бо ж про свого сина батько піклується: "Дивись уважно, синку, треба обійти камінь", – а про людину загалом. І де як вирок батькові, позбавленому цієї риси, звучить синівське риторичне питання: "Тату, ... а ви хіба не людина?".

Турбота про інших має багато проявів: "Кожен повинен захищати того, хто слабший. <...> Якщо ти нікого не захищаєш, ти справді найслабший..." ("Прогулянка до лісу"); "Дивується Кріт: – Чого ти ореш людям? Ось я рию нору собі, і кожен кріт рие нору також собі. – Але ж ви кроти, а ми – люди, – відповів Орач і зайшов на нову борозну" ("Орач і Кріт"). Тому про цю рису людської особистості йдеться в багатьох творах ("Намисто з чотирма променями", "Протоптали стежку" та ін.);

- дружба: "Он той Маків Дзвіночок приятелює із Сонечком. А ось та маленька Незабудка – подруга Весняного вітру" ("Дівчинка й Ромашка"). У наведеному прикладі представлений ще один із улюблених засобів письменника – персоналіфікація;

- розвинені естетичні смаки, уміння бачити й відчувати красу ("Верба – мов дівчина золотокоса", "Хлопчик і дзвіночки конвалії"). Причому поняття краси у В. О. Сухомлинського розглядається не лише в естетичному, а й у моральному вимірі: "Найкрасивіше – це коли люди роблять одне одному добро" ("Найкрасивіше і найпотворніше");

- ввічливість, вихованість ("Про діда Федора і лопату", "Невиховані й виховані");

- доброта: "...хочеться, щоб люди говорили про тебе, що ти гарна, слухняна дівчина, добра материна й батькова дочка" ("Найкрасивіше і найпотворніше");

- співчуття ("Як Сергійко навчився жаліти", "Тихо, бабуся відпочиває"). "Як то мило та гарно, коли хто осушить сльози на очах іншої людини й пробудить у неї усмішку" ("Майже чарівна розмова"). Метафори: осушить сльози, пробудить у неї усмішку;

- любов до праці ("Не загубив, а знайшов", "Віл і Садівник" та ін.);

- любов до природи, відповідальне ставлення до неї ("Дуб під вікном", "Соромно перед соловейком" та ін.);

- сміливість ("Як Ніна не злякалась гусака" та ін.);

- уміння робити вибір і відповідати за свої вчинки ("Лижі і ковзани" та ін.);

- здорове сумління, уміння відчувати сором за негідні вчинки ("Яблунька і літо" та ін.);

- відповідальність ("Чому Сергійкові було соромно" та ін.);

- віра ("Внучка старої вишні") та ін.

Однак світоглядна матриця будується не лише на основі усвідомлення людських чеснот, а й вад. Тому автор настільки ж докладно зображує і їх. Це – егоїзм, лінощі ("Петро і Марійка"), жорстокість, зло, безсердечність, пиха ("Мильна бульбашка", "Він зненавидів красу"), необачність, неухважність ("Причина, явище, наслідок"), алкоголізм ("Намисто з чотирма променями"), хвалькуватість ("Оце задача!.."), байдужість ("Що посієш, те й пожнеш"), брехня ("Навіть квіти почервоніли з сорому"), невихованість, заздрість, жадібність ("Невиховані й виховані"), брехня ("Сам себе перехитрив"), злість

("А пісня жива"), лінощі ("Ледача подушка", "Чому Сергійкові було соромно", "Петро і Марійка") та ін. Цікаво, що зневага – ситуативно не виступає негативною рисою ("Що посієш, те й пожнеш"), бо є дзеркальною відповіддю на вчинки хлопчика – героя оповідання.

В. О. Сухомлинський створив для нас цілу галерею образів чи, певніше, енциклопедію про те, як стати Людиною. Процес становлення маленької людини відбувається через комплексне усвідомлення усіх перерахованих рис і намагання, позбавляючись вад, розвивати в собі тільки людські чесноти. Розрізнити добро і зло автор вчить, використовуючи різноманітні мовні засоби. Наприклад, гру контрастів підкреслюють антоніми: *любити – ненавидіти, один – всі* ("Він зненавидів красу"), *Різець – ножик* ("Ремісник і Різець"), *найкрасивіше – найпотворніше* ("Найкрасивіше і найпотворніше"), *невиховані – виховані* ("Невиховані й виховані"). З погляду антонімії, мабуть, найцікавіший приклад, коли той самий об'єкт є водночас і своєю протилежністю: *Різець – ножик* ("Ремісник і Різець"). Для зображення поганих і хороших вчинків письменник використовує й антитезу, наприклад: *Рана від колючки загойється й сліду не залишиться. А рана від слова заживає, проте глибокий слід зостається* ("Образливе слово") [3: 394].

Важливими засобами вираження є також емоційно забарвлена лексика, наприклад: *"Це був голос брехні – маленької недолугої істоти, що хтозна-де взялася і поселилася в темному куточку душі дівчинки"* ("Навіть квіти почервоніли з сорому"); фразеологізми: *мучить (його) совість* ("Образливе слово"), *серце стиснув жаль* ("Як Сергійко навчився жаліти"), *що посієш, те й пожнеш* ("Що посієш, те й пожнеш"), *на душі неспокійно* ("Не загубив, а знайшов"); порівняння: *...скупчила за тобою, немов маківка за сонячним променем; ...ждала тебе, як суха земля жде краплину води; ...плакала за тобою, як маленьке пташеня за пташкою; ...тяжко було без тебе, як бджолі без квітки; ...снилась мені, як троянді сниться краплина роси; ...виглядала тебе, як вишневий садок виглядає соловейка* ("Сьома дочка") [3: 392]. В останньому прикладі спостерігаємо й ампліфікацію.

Висновки. Отже, поняття "людина культури" пропонуємо розглядати як загальник, ідеальне сукупне уявлення про людину як позитивну, діяльну, мислячу, гармонійну особистість, яка має розвинену культурну складову, постійно прагне до саморозвитку й самовдосконалення.

З-поміж засобів вербалізації образу людини культури та його аксіологічного потенціалу у творах для дітей знаменитого вітчизняного педагога В. Сухомлинського виокремлюємо: назви осіб, означення до них, емоційно забарвлену лексику, фразеологізми, синоніми, антоніми, метафори, порівняння, риторичні питання, ампліфікацію та інші засоби. Ми переконані, що образ людини культури повинен стати одним із ключових орієнтирів, світоглядним й аксіологічним первнем у процесі становлення і виховання особистості. А твори В. Сухомлинського, де вповні представлений ОЛК, можуть стати виховною матрицею для сучасного суспільства, тією системою координат, яка допомагатиме змалечку виховувати, з одного боку, прекрасного представника будь-якої нації, з іншого – громадянина світу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в дальшому різноаспектному аналізі вербалізації ОЛК у творчій спадщині В. Сухомлинського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шевченко Г. П. Одухотворений образ людини культури XXI століття : процес його виховання у вищій школі / Г. П. Шевченко // *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. – 2015. – № 5 (68). – С. 213–224.
2. Сухомлинський В. О. Майже чарівна розмова : Оповідання, казки / В. О. Сухомлинський. – Х. : Белкар-книга, 2017. – 64 с. : іл. – (Веселка).
3. Рідне слово. Українська дитяча література : хрестоматія : У 2 кн. Кн. 2 / Упоряд. З. Д. Варавкіної, А. І. Мовчун, М. Ф. Черній. – К. : Либідь, 1999. – 552 с.
4. Андрущенко В. П. Філософія: природа, проблематика, класичні розділи : [навчальний посібник] [Електронний ресурс] / Андрущенко В. П., Волинка Г. І., Мозгова Н. Г. та ін.; за ред. Волинка Г. І. – К. : Каравела, 2009. – 463 с. Режим доступу : <http://subject.com.ua/philosophy/volinki/125.html>.
5. Ушаков А. С. Образ людини культури в системі світоглядних знань / А. С. Ушаков // *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : [збірник наукових праць]. – 2017. – № 4 (79). – С. 336–349.
6. Радченко О. А. Язык как мирозидание. Лингвофилософская концепция неогумбольдтианства / О. А. Радченко. – М. : Эдиториал УРСС, 2006. – 312 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Shevchenko H. P. Odukhotvorenyi obraz liudyny kul'tury XXI stolittia : protses yoho vykhovannia u vyshchii shkoli [Illustrated Image of Human Culture of the XXI Century : the Process in Higher Education] / H. P. Shevchenko // *Dukhovnist' osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka* [Personage's Spirituality : Methodology, Theory and Practice]. – 2015. – № 5(68). – S. 213–224.
2. Sukhomlynskyi V. O. Maizhe charivna rozmova : opovidannia, kazky [Nearly Charming Conversation : Stories, Tales] / V. O. Sukhomlynskyi. – Kh. : Belkar-knyha, 2017. – 64 s. : il. – (Veselka).
3. Ridne slovo. Ukrain'ska dytiacha literatura : khrestomatiia : u 2 kn. [Native Word. Ukrainian Children's Literature : Reading Book : In 2 books.] / Uporiad. Z. D. Varavkinoi, A. I. Movchun, M. F. Chernii. Kn. 2. – K. : Lybid, 1999. – 552 s.

4. Andrushchenko V. P. *Filosofia : pryroda, problematyka, klasychni rozdily* [Philosophy : Nature, Problems, Classical Sections]: navchal'nyi posibnyk [Elektronnyi resurs] / V. P. Andrushchenko, H. I. Volynka, N. H. Mozghova ta in.; za red. H. I. Volynky. – K. : Karavela, 2009. – 463 s. – Rezhym dostupu : <http://subject.com.ua/philosophy/volinki/125.html>.
5. Ushakov A. S. *Obraz liudyny kul'tury v systemi svitohliadnykh znan'* [Image of a Person of Culture in the System of Philosophical Knowledge] / A. S. Ushakov // *Dukhovnist' osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka* [Personage's Spirituality : Methodology, Theory and Practice] : [zbirnyk naukovykh prats']. – 2017. – № 4 (79). – S. 336–349.
6. Radchenko O. A. *Yazyk kak mirosozidanie. Lingvofilosofskaia kontsepsiia neogumboldtianstva* [Language as a World-Creation. Linguo-philosophical Concept of Neogumboldtianism] / O. A. Radchenko. – M. : Editorial URSS, 2006. – 312 s.

Халин В. В., Дьяченко Н. Н. Вербализация ценностного компонента образа человека культуры в произведениях для детей В. Сухомлинского.

В статье представлен материал о вербализации образа человека культуры и его аксиологического потенциала в произведениях для детей В. Сухомлинского. Это междисциплинарное исследование, в котором уточнено содержание понятия "образ человека культуры"; проанализированы названия лиц, определения к ним, а также другие средства (фразеологизмы, синонимы, антонимы, сравнения, эмоционально окрашенная лексика), которые в комплексе репрезентируют ценностный аспект образа человека культуры и способствуют формированию нравственных и этических убеждений, повышению уровня духовности маленьких читателей.

Ключевые слова: образ человека культуры, ценности, В. Сухомлинский, языковые средства.

Khalin V. V., Dyachenko N. M. Verbalization of the Value Component Image of a Person of Culture in the Works by V. Sukhomlynsky for Children.

The education of a person of culture is an urgent social problem: its decisions will help to respond to the key challenges of the present and successfully overcome them, will allow humanity to look confidently in the future.

The scale of this problem requires the use of an multidisciplinary approach in its study, the cooperation of specialists from different fields: teachers, philosophers, cultural scientists, linguists.

The formation of children's image of a person of culture will be facilitated by appealing to the figures of world and national education, science and art, which themselves are or were the expressions of this image. The object of our interest was the verbal representatives of the image of a person of culture, in particular his axiological aspect, in the works by V. Sukhomlynsky for children.

The research used general scientific (analysis, comparison, observation) and the actual linguistic methods (descriptive method and its main methods - inventory and systematization of linguistic units, linguogenetic method - reception of cultural-historical interpretation) methods, as well as elements of the statistical method. The content of the concept "image of a person of culture " which we propose to consider as a general, the perfect aggregate conception of a person as a positive, active, thinking, harmonic person, having a developed cultural component, constantly striving for self-development and self-improvement.

The names of the persons and their attributes are described in various ways; analyzed phraseologisms, synonyms, antonyms, comparison, emotionally colored vocabulary - which in the complex represent the value aspect of the image of a person of culture and contribute to the formation of moral and ethical convictions, spirituality rise of young readers. Proved why the image of human culture should be one of the key benchmarks, philosophical and axiological level in the formation and education of personality. In general V. Sukhomlynsky's works which fully represented the image of a person of culture can become a matrix for modern society, a system of coordinates that will help to educate, on the one hand, the beautiful representative of any nation, on the other – a citizen of the world.

Key words: Image of a Person of Culture, values, V. Sukhomlynsky, linguistic means.